

J. H. Phillips

A keresztények és a tánc. Egy la rochelle-i nyilvános vita 1639-ből¹

Egy 1639-ből származó, a protestánsok és a katolikusok között lezajló, nyilvános vita nagy valószínűség szerint nem kecsgetet különösebb újdonsággal. Azonban a Táncok pere, megvitatva egyrészt Philippe Vincent, a la rochelle-i református egyház lelkésze, másrészt ugyanazon város jezsuita egyénei által,² címet viselő hitvitázó írat, amelyet az alábbiakban részletesebben elemzünk majd, olyan körülmények között keletkezett, melyek a XVII. századi la rochelle-iek számára mindennapjaival kapcsolatosak.

A La Rochelle 1628-as kapitulációját közvetlenül követő időszokról van szó, amely tanúja volt a katolikus struktúrák királyi rendeletre történő visszaállításának; ezt a november 19-i deklaráció tartalmazza.³ Ekkortájt számos olyan szerzetesrend bukkan fel, amely itt telepedett meg elsőként, vagy a XVI. századi elűzése előtt elfoglalt helyétfoglalta el újra.⁴ Ebben az időszakban a La Rochelle-be történő protestáns bevándorlást megtöltötték mindazok számára, akik az ostrom, vagy az úgynevezett angol betörés előtt nem laktak a városban.⁵ Tömegesen érkeztek viszont a városba a katolikus lakosok, akik az adminisztratív funkciók birtokosai, valamint az alsóbb fokú bíróságok és a helyhatóságok pozícióinak betöltői lettek. Ez a folyamat természetesen a reformátusok ellenérzését váltotta ki.⁶ Az ostrom előtt a város, politikai és demográfiai téren egyaránt

¹ Köszönet illeti Elisabeth Labrousse-t, amiért gondosan végigolvasta a tanulmány első változatát, és értékes észrevételeket fűzött hozzá. Megjegyzés: A tanulmány eredeti megjelenési helye: J. H. Phillips: Les chrétiens et la danse. Une controverse publique a La Rochelle en 1639. In: Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français. (1977) 362 – 380. A hivatkozásokban szereplő forrásokat, amennyiben volt rá lehetőség, a magyar kiadásra cseréltük. A megjegyzés címszó alatt található kiegészítések Tóvay Nagy Pétertől származnak. Készült az OTKA K 81672 számú kutatás keretében.

² P. Vincent: Le proces des dances, kiadta Jean Chuppin La Rochelle-ben, 1646-ban. A mű egy példánya a Bibliothèque National állományában lelhető fel, R 21003-21004-es jelzet alatt, egy másik példány pedig a la rochelle-i megyei könyvtárban található meg.

³ Megjegyzés: Richelieu bíboros király főminiszterévé történő kinevezésekor a hugenották (a franciaországi reformátusok 18. századig használt elnevezése) fegyveres felkelést indítottak, amely az 1624 és 1626 között zajló kilencedik vallásháború nyitánya is volt egyben. A csatározásokat – az angol közvetítéssel létrejövő – la rochelle-i béke zárta le. Ezt követően Richelieu miniszter lendült ellentámadásba. A katolikus katonai akciók első célpontja a tengerparti, hugenotta fellelgyvár, La Rochelle volt. A város ostroma közel egy évig tartott (1627. október-1628. október) 1628. november elsején pedig a király, XIII. Lajos (1601-1643) is bevonul a városba. A város elfoglalása után La Rochelle falait lerombolták, valamint visszaállították az addig tiltott katolikus vallás gyakorlását, a református vallás jogait azonban érintetlenül hagyták. XIII. Lajos protestáns politikáját az alsó-i ediktum (1629. június 28.) zárta le, amely eltörli a hugenották katonai-politikai kiváltságait (pl. nem tarthatnak politikai gyűléseket, le kell rombolniuk városaik erődítéseit.). Azonban a hugenották továbbra is szabadon gyakorolhatják vallásukat, megtarthatják, látogathatják templomaikat, illetve néhány hely kivételével (pl. La Rochelle, Ré és Oléron) bárhol letelepedhetnek. A történelmi eseményről részletesebben lásd: Duby, 2005. I. 554 – 555. La Rochelle ostromának legismertebb irodalmi feldolgozása: Alexandre Dumas: A három testőr. Az ostrom paradox voltát találoán fogalmazza meg Pierre Deyon: „...a tengeri nagyhatalomról állmodó miniszter lerombolta az ország legnagyobb kikötővárosát, mely egyben a hajóépítés és az állam érdekében folytatott kalózkodás központja is volt.” Duby, 2005. I. 555.

⁴ Moisy, 1971., Moisy, 1972a, Moisy, 1972b

⁵ Megjegyzés: Az ostrom során az angolok a hugenották oldalán harcoltak.

⁶ Moisy, 1972a 56.

erős protestáns többséggel rendelkezett. Az ostrom után azonban ez jelentősen megváltozott: a református lakosság jórésze ugyanis elhalálozott a pestis és az éhínség okozta szörnyű körülmények miatt, a királyi csapatok elleni ádáz küzdelem során.⁷

A különböző szerzetesrendeknek a városba történő betelepítése egyúttal bizonyos konkurenciát is teremtett vallási téren, hiszen a református lelképásztorok igyekeztek híveik szolidaritását fenntartani, míg a katolikus papság arra tett kísérletet, hogy a reformátusokat a római apostoli hitre visszatérítse.⁸ A módszer, amelyet leggyakrabban alkalmaztak erre a célra, természetesen a nyilvános hitvita műfaja volt, amely általában szorosan összefüggött a református egyház legitimitásának kérdésével. Azonban a Táncok pere bármennyire is tisztán történeti és intézményes vitává válik a későbbiek folyamán, mégis a társadalmi étellel kapcsolatos erkölcsi magatartásról szóló disputaként veszi kezdetét.

A Táncok perének központi problémája az, hogy egy nevezetes protestáns személyiség, N. úr, amint az a vita folyamán a későbbiekben kiderül, megengedte, hogy a felesége bált adjon, melyen ő maga is részt vett más la rochelle-i protestánsokkal (és bizonyára katolikusokkal) egyetemben. Az esemény után Vincent lelkész⁹ a szószékről kitérte a táncot és hívei közül mindazokat, akik átadták magukat a táncnak. Erre válaszként egy d'Estrades nevű jezsuita több levelet is ír N. úr védelmében, ezzel szinte egy táncról szóló apológiát is megalkotván, a protestánsok számára egy, a saját tradíciójuknál kevésbé szigorú morált kínált fel. Így módon tanúi lehetünk egy a jezsuiták részéről kezdeményezett, nyilvános vitakísérletnek, amely N. urat szándékozik felfegyverezni „zaklatói” ellen, kívánván egyúttal, azt hogy Isten „(adja meg neki) a kegyelmet, hogy elhagyja vak előljáróinak viselkedését, és szentségben és igazságban előre haladhasson.”¹⁰ Ebből következően természetesen Vincent, református lelkész szintén szükségesnek tartotta felekezetének táncra vonatkozó tantételeinek megokolását, hiszen ezen nézetek tekintélyét meg kellett erősítenie a jezsuita d'Estrades által javasolt alternatívával szemben.

A vita jelentősége tehát abban ragadható meg, hogy általa két közösség viszonyát tudjuk tanulmányozni egy olyan városban, ahol hirtelen két magatartási forma, erkölcsi norma kerül egymással összeütközésbe. Egyrészt a – városban előzőleg is uralkodó – kálvinista szigorúság, amely semmilyen kompromisszumra nem hajlandó az evilági étellel szemben, másrészt pedig egy kevésbé zord, morál, melyet a „betolakodók” [a katolikusok, a jezsuiták] hoztak magukkal, és amely sokkal inkább harmonizál a társadalom mindennapi életével. Az alábbiakban majd tetten érhetjük azt a nyugtalanságot is, melyet a református lelképásztor érzett ezzel az erkölcsök terén mutatkozó lehetséges vonzerővel szemben.

A vita kronológiája röviden összefoglalva a következő: 1639 februárjában,¹¹ Vincent lelkész igehirdetésének napján, melyen felekezetek tagjainak szemére vetette a bálkon való részvételt, egy

⁷ A Moisy által megadott számok a következők: az ostrom előtti népesség 22-23.000 fő, míg az ostrom utáni mindössze 5400 fő. Vö. Moisy, 1972a 54.

⁸ Adatok a la rochelle-i áttérésekre: Moisy, 1972a 54-56., Moisy, 1972b 143.

⁹ Philippe Vincent: 1600 körül született, tanulmányait a genfi akadémián végezte, majd la rochelle-i lelkésznek neveztek ki 1626-ban. Az ostrom idején az angolokhoz küldendő követnek választották, ahol sikerült meggyőznie I. Károly, angol királyt, hogy az angol flottát La Rochelle-be küldve beavatkozzon a háborúba. 1628-ban, kevésbé a hugenotta kapituláció előtt, titkos politikai megbízott lett XIII. Lajos király mellett, akinél október 29-én sikeresen eléri a teljes amnesztia bejelentését. 1651. március 20-án halt meg. További adatok: Rochemond, 1872.

¹⁰ Vincent, 1646. 68. Megjegyzés: Tehát a jezsuita gondolatmenet a hugenotta előkelőt megvédte a táncsal kapcsolatosan, ugyanakkor a hugenotta megtérésében is reménykedett.

¹¹ Vincent buzdító szónoklata (Minden la rochelle-i református hívóhoz), mely a Madame Marie de la Tour-hoz, Tremoille hercegnőjéhez címzett ajánlólevelet követi, a szövegben 1634. február 18-ára datálódik. De tekintve hogy Vincent egy olyan vitáról beszél, mely „mintegy hat éve történt” (minden más dokumentum 1639-ből való), úgy véljük, hogy az 1634-es évszám csupán nyomdahiiba. Helyesbítünk kell Galland és Rochemond véleményét, akik mindketten 1646-ot adták meg a prédikáció és a disputa időpontjaként. Pedig a szöveg világos: a prédikáció 1639-ben hangzott el, és robbantotta ki az egész vitát még ugyanebben az évben. A dokumentumok összegyűjtött változata Táncok pere címmel azonban 1646-ban jelent meg. Vö. Galland, 1928. 106 – 107. Megjegyzés. A vitáról lásd még: Arcangeli, 1994. 137.

jezsuita (d'Estrades) támadást indított ellene, melyben plagizátornak nevezi a lelkipásztort (azzal vádolván meg a református lelkészt, hogy az harminc évvel azelőtt fejből megtanult „egy antik darabot”). A vád ellen Vincent lelkész egy Rövid apológia megírásával védekezett; melyre válaszul március 3-án a jezsuita nyilvánosan megnevezte N. urat, és neki címezte Táncokat védelmező levelét, melyet egyúttal a református egyház elleni támadásnak is szánt. Vincent március 12-én vágott vissza, ám annak a nevében, akinek d'Estrades írt (engedéllyel vagy anélkül, nem tudhatjuk), mire d'Estrades március 19-én egy másik Táncokat védelmező levéllel válaszolt. Az 1639. évi vita utolsó dokumentumának Vincent március 31-i replikája tekinthető.¹²

Természetesen 1639-ben a táncok problémája a la rochelle-i református közösségben nem számított kirívó különlegességnek. Jóllehet a XVI. századtól fogva a zsinatok minden hívőknek megtiltották a táncot még a lakodalmakon is (például a nemzeti zsinat La Rochelle-ben 1582-ben), úgy tűnik, hogy a református hívek nem mindig feleltek meg lelkipásztoraik elvárásainak, így aztán a zsinatok és konzisztóriumok (egyháztanács) deklarációiban számos említést találunk olyan hívekre vonatkozólag, akik nem vették komolyan az effajta szórakozás ellen irányuló rendelkezéseket. Paul de Félice idéz egy esetet, melyben a bourg-en-bresse-i konzisztórium 1613-ban beidézt egy bizonyos Rabuel nevű ügyvédet, amiért az részt vett a bálon és táncolt.¹³ Természetesen az egyetemi ifjúság erkölcsi szintén gyakran hagytak kívánnivalót maguk után.¹⁴ A sedani eset meglehetősen eszkalálódhatott, hiszen – amint azt Félice magyarázza – a konzisztórium 1612-ben még szigorúbb mértéket szabott a táncnak, ti. hogy a következő évben, 1613-ban a lelkipásztorok hivatalból prédikálják „a tánc botrányosságát és feslettségét”, majd 1619-ben a konzisztórium újra elítélte „a balettokat, éjjeli táncokat és vegyes táncokat”.¹⁵ Még a bouillon-i herceget is megkérték, hogy „tekintélye révén és büntetés által tegye nyomatékosabbá ezt a döntést” (III. 218 – 219.). Érdekes megemlíteni, hogy Sedan ura, a bouillon-i hercegnő – ahogyan azt Michel Richard könyvében olvashatjuk – feddésben részesült, mert táncolt Rouilly úr esküvői lakomáján. Ráadásul mivel annyi más személy tette ugyanezt, a konzisztórium odáig ment, hogy hivatalos vizsgálatot rendelt el az ügyben.¹⁶

Ugyanezen szerző megállapítása szerint a lelkipásztorok általában elnézőbbek voltak a magasabb rangú családokkal szemben, hiszen a táncművészet az előkelő származású személyek nevelésének fontos részét képezte.¹⁷

A hívek többségénél az áttérés büntetése volt a legszigorúbb, de úgy tűnik, hogy a kicsapongás és bálványimádás mellett a reformátusok a tánc ellen alkalmazták a legnagyobb szigorot.¹⁸ 1612-ben a montauban-i tartományi zsinat úgy döntött, hogy a bűnösök első alkalommal legyenek „megfosztva és felfüggesztve a szent szakramentumok vételétől; a második alkalommal tegyenek nyilvános beismerést egy vasárnapi napon, harmadik esetben pedig macacsságuk és megátalkodottságuk miatt legyenek kiátkozva és kiközösítve az egyházból”¹⁹ Lényegében minden korabeli zsinat hasonló tartalmú határozatokat hozott.

Természetesen a táncval kapcsolatos morális problémák korábbi korszakokban való felbukkanása semmivel sem csökkentette a jezsuiták és Vincent református lelkész közötti vita fontosságát.

¹² Ezen kívül a Táncok pere kötet – a harmincöt kérdés közül melyeket d'Estrades címzett a reformátusokhoz a táncval kapcsolatban – még a huszadik kérdést illetve Vincent erre adott válaszát tartalmazza.

¹³ Félice, 1899. III. 218. Ile-Bouchard-ban megrendezett 1605. évi zsinati gyűlésről: Dupin, 1893. 125. A XVIII. századi tánc problémájához lásd: Douen, 1859. 557. és Maillard, 1893. 598 – 605.

¹⁴ Félice, 1902. IV. 341.

¹⁵ Ez utóbbi ítélet teljes szövegét lásd: Du Moulin, 1869.

¹⁶ Richard, 1966. 65. Megjegyzés: 1672-ben a jezsuiták és a janzenisták között is volt egy táncról folyó vita Poitiersben. Vö. Arcangeli, 1994. 134.

¹⁷ Richard, 1966. 60., 66.

¹⁸ Félice, 1899. III. 217.

¹⁹ Félice, 1899. III. 217.

Valójában a morál kérdésköre egy olyan közösségben, mint a kapituláció utáni La Rochelle, egyre inkább szorongatóvá válik. Az egyház jó híre közvetlenül az egyének cselekedeteitől függ, melyeket 1628-tól kezdve egy egészen új jelentéssel ruháznak fel.

Ha megvizsgáljuk Vincent lelkész táncval szemben érzett ellenérzésének okait, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy a kálvinista lelkipásztor azt hangsúlyozta ki, ami számára groteszk és abszurd a táncosok mozdulataiban: a tánc „nyugodt mozgás, majd hirtelen mintha dühöngés ragadná el a táncost, lendületbe jön, és a féktelenségig megy, lévén hogy ketten művelik ezt az évődést”. Vincent lelkész élesen elítéli a gesztusok szemérmelenségét is, valamint „a rengeteg testtartást, melyek közül némelyik igen kevésbé illendő”²⁰ Azonban még a táncból fakadó obszcenitásánál is súlyosabbnak véli azt a sokféle bűnre vivő alkalmat, amelyet a tánc okoz. Hiszen a táncos megengedheti magának, hogy „elnyerje annak a szívét, akire a kéjes sóvárgás pillantását vetette, hogy elveszítse öntudatát és becsületét”²¹ és a „sóvárgástól égő leányok” kifejezetten azért cicomázzák fel magukat, hogy felhívják magukra a világ figyelmét és csodálatát. A bálók tehát a szexuális csábítás színterei egyben. Még azok is morális bukásukat kockáztatják, akik csupán ártatlan szándékkal látogatják e helyeket, mivel a szemet csalogató tárgyak, a fizikai kontaktus lehetősége „ezeken a szűk helyeken” és a zene hangja, „melynek csodálatos ereje van arra, hogy felébressze a lélek minden lappangó erejét”, mind elősegítik azt, hogy megmetyeljezzék a szívét.²²

Nem lehetséges-e azonban, hogy a hugenotta lelkész túlságosan szigorúan tekint arra, amit tulajdonképpen a szórakozás egyszerű módjának tekinthetünk? Ami azt illeti, a lelkész gondosan mérlegelt minden olyan kifogást, amelyek tézisei ellen felhozhatók. Ezt megelőzendő prédikációjában gondosan összegyűjtötte és megvizsgálja majdani ellenzőinek ellenérveit is.

Elsőként Vincent lelkész arra a vádra válaszol, mely szerint ő minden szórakozást ki akarna zárni a társadalomból. Válaszában azt hangsúlyozza, hogy ez éppen ellenkezőleg van: lelkészként elismeri a szórakozás hasznosságát és szükségességét is, hiszen fel kell üdíteni a lelket és edzeni a testet. Azonban elutasítja azt az állítást, miszerint lehetetlen a test rekreációja „anélkül, hogy sebeket okoznánk a léleknek”, illetve, hogy nem lehet olyan örömet találni, melyet „nem kísérnek könnyek”. Mindezt úgy összegzi, hogy „ha egyáltalán nincs más szórakozás, mint azok, amelyek veszélyes következményekkel járnak, akkor azt mondom, sokkal jobb mindet és mindörökre száműzni”²³

A második ellenvetés, melyet Vincent a tánc védelmezőinek tulajdonít, az, hogy sokkal inkább érdemes táncval tölteni az időt, mint rosszat mondani a szomszédra. Azaz méltányos dolog elkerülni a nagyobb rosszat egy kisebb rossz révén. A lelkészi válasz egyszerű: sem egyiket, sem másikat nem kell tenni, mert még azok az emberek is, akik mindkettőtől mentesek, „megfelelőképpen tudnak szórakozni”²⁴

A harmadik érv, amelyre a derék kálvinista lelkipásztor utal, az többé-kevésbé hasonló ez utóbbihoz. Ez az ellenérv azt veti a lelkész szemére, hogy sokkal jobban figyel a bálókön előforduló erkölcsatlenségeket, mint a magánházakban történeteket, melyek pedig gyakran sokkal erkölcsatlenebbek az előbbieknél. Vincent érvelésében arra helyezi a hangsúlyt, hogy a magánházaknál megesett bűnöket tanúk nélkül követik el (és így nem bizonyítottak), míg a többi bűnt nyilvánosan, botrányoktól kísérvé hajtják végre, következésképpen sokkal inkább ártanak a közösség jó hírének.²⁵ Mindez egyértelmű utalás arra, hogy milyen fontos számára a la rochelle-i reformátusok példamutató magatartása, és mennyire nélkülözhetetlen a nyilvános elítélés.

²⁰ Vincent, 1646. 11.

²¹ Vincent, 1646. 13.

²² Vincent, 1646. 14.

²³ Vincent, 1646. 34.

²⁴ Vincent, 1646. 35.

²⁵ Vincent, 1646. 36 – 37.

Végezetül azzal az érveléssel foglalkozik, mely szerint a tánc javára írandó, hogy „megmunkálja a kegyelmet”. Vincent lelkész szerint azonban, egy keresztény a test üdvössége és a lélek megrontása között választhat csupán; másrészt a valódi kegyelem nem az, „amelyben egy csepűragó ad leckéket, amely legnagyobb részt majmolásból áll”, hanem „a lélek malasztja, amely az erények szépítéséből fakad, elsősorban a szeméreméből.”²⁶

Teljesen egyértelmű, hogy Vincent lelkész értelmezése szerint a keresztény ember életében egyáltalán semmiféle helye nincs a táncnak, hiszen a tánc nem nyújt mást, csak bűnre való alkalmat.

A református lelkésznek írott válaszában a jezsuita d'Estrades élesen elutasítja, hogy a tánc már önmagában belső erkölcsi veszélyt rejtene, és inkább arra a véleményre hajlik, hogy a jó és a rossz bizonyos foka a bál körülményeiben található meg, a tánc önmagában erkölcsileg semleges.²⁷ Ennek az „adiaphorista” hozzáállásnak az előnye az, hogy lehetővé teszi egy minden referencia nélküli különleges helyzet gyakorlati elemzését, jóllehet Vincent állásfoglalása a priori tilalomnak minősül, mely megkülönböztetés nélkül minden alkalomra érvényes.²⁸

Azonban a jezsuita által felhozott, a táncot a semlegesség-fogalom alapján igazoló érvelést Vincent már előre látta, ezért a korábban már bemutatott táncpárti ellenvetések áttekintésekor, a református lelkész határozottan elvetette a lehetőségét annak, hogy bármiféle jót találjon a tánc körülményei között,²⁹ megerősítvén, hogy ami a bálkat illeti, a rossz urálja azokat.³⁰ D'Estrades később – a március 19-én kelt levelében – ismét visszatér a tánc semlegességére alapozott érvelésre, amelyben elmagyarázza, hogy „[nem bűnös dolog] részt venni egy bálon, egy tisztességes összejövetelen a szülők és barátok között, rossz szándék nélkül, nem lévén semmi olyan körülmény, mely miatt helyteleníthetnénk ezt a szórakozást, testedzést, mely ugyanúgy használatban van az udvarokban és a legvallásosabb hercegek körében, lévén hogy önmagában véve semleges cselekedetnek minősül.”³¹

Vincent lelkész válaszában, mivel már teljességében elvetette azt a tételt, hogy a tánc önmagában véve semleges, lehetetlennek ítéli a megfelelő körülmények fontolóra vételét. Az a tény, hogy a bált egy tisztességes személy adta, nem akadályozza meg, hogy az mindenki számára nyitott legyen, és ezáltal újabb alkalmat adjon a bűnre (amelyért magától értetődően a házigazda lesz az erkölcsi felelős). Másrészt lelkészünk szerint „néhány változtatás, melyet egy bálhoz, annak bálí mivoltához adtok, magában hordja a feddést. Igaz hogy nem egészen így áll a dolog, de tisztában vagytok velem, hogy nem változik a természetük”³²

Azonban a tánc morális megítélésének kérdése nem oldható meg pusztán a közvetlen körülményekre való hivatkozással.³³ A református lelképásztor érvelésmódja szintén hordoz egy bizonyos történetiséget. Számára a táncok természete az antikvitás óta nem változott, és még mindig hordozza a bálványimádásban és a pogány vallásos ceremóniákban gyökerező eredet nyomait; sőt egyes táncok egyenesen a boszorkányok találmányai.³⁴ A keresztényeknek tehát semmi okuk nem lehet arra, hogy olyan szórakozásban vegyenek részt, amely a pogány babonák ölén született.

²⁶ Vincent, 1646. 37.

²⁷ Vincent, 1646. 64.

²⁸ Megjegyzés: Ezt az eredetileg antik fogalmat a kereszténység erőteljesen átalakította és „átértelmezve használja ezt a terminust az olyan – elsősorban a vallási kultusszal és a mindennapi étellel kapcsolatos – emberi cselekedetekre, amelyekre sem kifejezett isteni tiltás, sem kifejezett isteni parancs nem vonatkozik.” Mester, 2003. X A reformáció során például Melancthon és a lipcsei interim (1549) kapcsán fordul elő a fogalom. Reuss, 1997.

²⁹ Vincent, 1646. 11 – 14.

³⁰ Vincent, 1646. 20.

³¹ Vincent, 1646. 130. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Vincent milyen jelentőséget tulajdonít a d'Estrades által idézett példákknak.

³² Vincent, 1646. 138.

³³ Megjegyzés: A tánc körülményeire való hivatkozás valójában egy középkori toposz, a tánc feltételeinek továbbélése.

³⁴ Vincent, 1646. 8 – 10.

Érdekes megemlíteni, hogy Vincent lelkész több bibliai versben is megtalálni vélte a tánc kárhóztatását. Az egyik helyen például a kómos (torkosság) görög szóból vezeti le a tánc kifejezés etimológiáját.³⁵ A Bibliában található erkölcstelen tánc számos példáját is kiemelte, melynek te-topontjaként Salomé Heródes előtt járt táncát említi.³⁶

Ezzel szemben azonban a jezsuita D'Estrades már a Vincent lelkésznek írott első válaszában ellenpéldákat hozott fel erre az érvelésre, és megjegyezte, hogy ha a táncokat általában véve elítéljük, akkor Dávid király frigyláda előtti táncát is kárhóztatnunk kellene.³⁷ A református lelkész már előre számított erre az ellenvetésre, és ezért prédikációjában különbséget tett a buja táncok és a zsidók vallásos jellegű táncai (pl. Dávid tánc) között.³⁸

Valójában tehát a táncról folyó morális vita mögött a bibliai szövegkritika sokkal általánosabb problémája merült fel. A jezsuita D'Estrades élesen elutasítja a kálvinista Vincent bibliai szövegre vonatkozó interpretációját (különösen a comous szót illetően) s vitapartnere erkölcsbírói elfoglaltságára hivatkozott. A jezsuita számára a kálvinista lelkész által idézett passzusok egy a posteriori érvelést alkotnak, amely egyáltalán nem veszi figyelembe a változó körülményeket, melyeket viszont a már említett semlegesség-fogalom (adiaphora) megenged.

Ezzel ellentétben viszont Vincent lelkész – Szent Pál szigorú szavait követvén, miszerint a Biblia Isten tanításának egy formája – minden egyes bibliai példának (Salome tánc) sokkal általánosabb jelentést tulajdonított.³⁹ Ebben az értelemben Vincent hozzáállása jóval kevésbé tűnik szó szerinti értelmezésnek, mint ellenfeléé, aki – Vincent szerint – azoknak a pártjára állt, akik „makacsul tagadják, hogy egy dolgot bizonyítana az Írás, ha az érv három állítása nem foglaltatik benne, még ha nem is mutatják azokat szóról szóra és betűről betűre”⁴⁰ Felmerülhet a kérdés, hogy vajon ezzel Vincent lelkész esetleg nem egy keserű célzást szándékozott tenni a reformátusok bibliamagyarázatával kapcsolatos katolikus kifogásra? Mindenesetre a lelkész számára a lényeg abban rejlik, ami a bibliai szövegből csupán megsejthető:⁴¹ azaz létezik egy biztos tanúságon alapuló általános szabályrendszer, mely egyszer s mindenkorra érvényes. A kálvinista lelképásztor ehhez még azt is hozzáteszi, hogy az Írás nem pusztán szavakból áll, hanem „jelentésből, amely a szemünk láttára benne foglaltatik, és a fogalmakból, melyeket szellemünk felfog, amikor kifejezi magát nekünk, bármelyek legyenek is a szavak, melyek által kimondja, amit jelenteni akar.”⁴²

Az egyházatyák műveinek táncra való utalásaival kapcsolatosan leginkább ezeknek a szövegeknek a XVII. századi helytállósága merült fel kérdésként a vitában. A jezsuita D'Estrades nem fogadta el, hogy az egyházatyák ítéletei alkalmazhatók lennének a későbbi korokban is, mivel azok csak saját koruknak különleges túlzásaira vonatkoztak, ezért nem értelmezhetők a táncokkal kapcsolatos általános tiltásként. A Második táncokat védelmező levelében d'Estrades azt az ellenvetést tette Vincent-nek, hogy az egyházatyák írásai „a pogány, zsidó, érzéki, botránys táncok, a részegek és tivornyázók táncai ellen hadakoznak, és nem lehet igazságtalanság nélkül ebbe a

³⁵ Vincent, 1646. 9. Az idézett versek közt szerepelnek a következők: 1 Sám, 30; 16, Kiv, 32; 6 és 1 Pét 4; 3. Vincent gondolatmenete az, hogy a mulatozás elválaszthatatlan kísérője a tánc.

³⁶ Vincent, 1646. 16-17.

³⁷ Vincent, 1646. 64. Az epizód leírását megtalálhatjuk a következő helyeken: 2 Sám, 6; 14 – 16, 1 Krón, 13; 8, 15; 29.

³⁸ Vincent, 1646. 39. Pedig a Katolikus Teológiai Lexikon Tánc címszava (col. 108) azt közli, hogy „a Biblia több alkalommal tesz említést a zsidók táncáról, és távol áll attól, hogy válogatás nélkül elítélje azokat, sőt, hol indirekt módon, hol pedig formálisan helyesli. A tánc náluk nem csupán szórakozás és az életöröm kifejezése, hanem gyakran az ájtatosság megnyilvánulása is.” Vö. Ortolan, 1911. IV.

³⁹ Vincent, 1646. 18-19. Vincent idézete: Róm, 15; 4 és 1 Kor, 10; 6.

⁴⁰ Vincent, 1646. 79.

⁴¹ Vincent, 1646. 80.

⁴² Vincent, 1646. 81. Ez az egész vita természetesen a protestáns szentírásmagyarázat sokkal szélesebb perspektívájába helyezkedik, melyet a katolikus kommentátorok sokat vitáltak (pl. Véron). A kérdés részletesebb elemzéséhez lásd: Popkin, 1960. 70 – 78.

kategóriába sorolni N. úr bálját és királyaink balettjait⁴³ Erre Vincent azzal az ellenérvvel védekezett, hogy a tánc lényegét tekintve ugyanaz maradt, mint hajdanán, mikor az egyházatyák kárhoztatták a táncnak magukat átadó híveiket, és azzal vádolja a jezsuitát, hogy „meg akarja menteni az újabb táncokat az olyan jellegű elmarasztalástól, mint amit például a régi egyházatyák tettek a maguk korában divatos táncokkal szemben, pedig az idő semmit nem változtat, hiszen ugyanarról a cselekedetről és hasonló körülményekről van szó...⁴⁴ Talán megengedhetjük magunknak azt a megállapítást, hogy az egyházatyák részéről a példászerű magatartásra való buzdítás elég jelentősnek számíthatott egy olyan közösségben, amely akkor kisebbségben volt, akárcsak az első keresztények a Római Birodalomban.

Eddig a vita tisztán erkölcsi oldalára összpontosítottunk, valamint a különböző attitűdök lehetséges igazolására, legyen szó a Bibliáról vagy az egyházatyák írásairól. Azonban ez a disputa még ennél is tovább megy: az érvek és ellenérvek szintjén még a református egyház létezésének kérdésébe is belebonyolódik. A jezsuita d'Estrades számára ugyanis igen szoros kapcsolat van a tisztán intézményi kérdések és a táncsal kapcsolatos álláspontok között. A vitában d'Estrades lényegében arra az álláspontra helyezkedik, hogy megtagadja a református lelképásztortól azt a jogot, hogy erkölcsi kérdésekben törvénykezze, hiszen d'Estrades szemében ő pusztán egy eretneknek számít. D'Estrades véleménye szerint, hogy a kálvinista eretnokségei éppúgy elítélendők, mint a tánc, és elismétli Krisztus szavait, miszerint az vesse a vétkesre az első követ, aki maga is büntelen.⁴⁵ Az érv egyébként kevésbé meggyőző, ahogyan azt Vincent maga is megjegyezte.⁴⁶ D'Estrades tehát azt a kérdést feszegette, hogymilyen módon avatkozhat bele a reformátusok a keresztények feletti ítélkezésbe, miközben az „alig-alig mérsékelt” buzgóság, amellyel ezt teszik, sokkal inkább szolgálhatna Luther és Kálvin tanainak elítélését.⁴⁷

A jezsuita tehát megpróbálta kétes fényben feltüntetni a lelkész álláspontját, ezért a morális kérdésekbe történő külföldi beavatkozás rémét is meglebegettette. Ezzel kapcsolatosan d'Estrades felemlített például egy genfi rendelkezést, amely feljogosította az asszonyt – amennyiben férje egy teljes évig távol maradt – az újraházasodásra.⁴⁸ Válaszában Vincent helyesbítenyi igyekezett ezt a jezsuita értelmezést, és arra használta fel az alkalmat, hogy kifejezhesse a francia protestánsoknak az uralkodó iránti lojalitását. A hugenotta lelkész hangsúlyozta, hogy ez a genfi magisztrátus által hozott rendelkezés a francia reformátusokra nem vonatkozhat, „minthogy fegyelmi szabályzatunk kifejezett parancsára tartjuk magunkat a törvényekhez, melyek ebben az államban érvényben vannak”⁴⁹

A tánc kérdésében d'Estrades szintén külföldi példák követésével vádolta meg a lelkészt, nevezetesen: Vincent egy, az egyházi személyek számára a táncot tiltó genfi rendelkezést általánosan alkalmazott a la rochelle-i helyzetre.⁵⁰

A vita után egy évvel a jezsuita harmincöt kérdésében ismét összefüggésbe hozta az eretnokséget és Vincent lelkész táncsal szembeni szigorúságát, mondván: „melyik új próféta nyilatkozott ki, hogy „a tánc teljesen elfogadhatatlan bűnné vált, mint az eretnokség, a lázadás, a szakadás, a blaszfémia és az esküszegés?”⁵¹ Jóllehet Vincent korábban már erőteljesen kihangsúlyozta – mely

⁴³ Vincent, 1646. 130 – 131

⁴⁴ Vincent, 1646. 139.

⁴⁵ Vincent, 1646. 66.

⁴⁶ Vincent, 1646. 85.

⁴⁷ Vincent, 1646. 65.

⁴⁸ Vincent, 1646. 67 – 68.

⁴⁹ Vincent, 1646. 107. Vincent megfigyeli, hogy a szóban forgó rendelkezés mindenképpen olyan asszonyra vonatkozik, akit többször is elhagyott a férje, és figyelembe veszi a férj jellemét is, például ha az kicsapongó, stb. (Vincent, 1646. 106).

⁵⁰ Vincent, 1646. 65.

⁵¹ Vincent, 1646. 165.

bizonyára kevésbé eredeti, de a vita kontextusában mindig fontos elem – a francia református egyház függetlenségét, hogy „sem Kálvin, sem Luther nem szabályozták hitünket, és abban az esetben, ha ők mondtak vagy írtak volna valamit, semmi olyat, ami sérthette volna a hitet vagy az erkölcsöket, megvallanánk, hogy emberek voltak, és elvetnénk azokat.”⁵²

Teljesen érthető, hogy Vincent lelkész abbéli törekvése, hogy minduntalan nyomtatékosítsa a la rochelle-i protestánsok francia koronához való hűségét.⁵³ Valószínűleg nem csak a lelkész emlékezett az ostrom alatti angol beavatkozásra és talán Rohan-nak a spanyolokkal való tárgyalásra irányuló különös erőfeszítéseire sem,⁵⁴ de bizonyosan az emlékezetében volt XIII. Lajos gallikán reakciója is az alès-i zsinaton (1620), ahol az szembeszállt a dordrecht zsinat (1618) kegyelemről szóló dogmatikai döntéseivel. XIII. Lajos, ahogyan azt Ligou írja⁵⁵ egy idegen hatalom beavatkozását látta ebben, és egyben saját szuverenitásának veszélyeztetését, ezért megtiltotta a szóban forgó kánonok (zsinat határozatok) franciaországi elfogadását.⁵⁶ Tehát minden olyan utalást, mely a reformátusok valamilyen külföldi intézménnyel való összeköttetését sejteti, határozottan meg kell cáfolnunk.⁵⁷

Bizonyítást nyert -e tehát az az összefüggés, melyet d'Estrades a református egyház feltételezett eretnoksége és Vincent szigorú morálfelfogása közt (lássuk be, meglehetősen legyszerűsített módon) kimutatott? A lelkész szükségszerűen fordult szembe a táncsal?

Legelőször vizsgáljuk meg, mit mond minderről az egyházi hagyomány. Vincent maga több zsinatot idéz saját védelmében⁵⁸, mi azonban megelégszünk azzal, hogy a lelképásztorttal együtt, csupán a laodíceai zsinat (343 – 381) 53. kánonjára hivatkozzunk, amelyben a következőt olvashatjuk: „Ha keresztény ember lakodalomba megy, ne ugrabugráljon, és ne táncoljon, hanem illő és keresztényhez méltó módon vegyen részt az étkezésben vagy a vacsorán.”⁵⁹

Mivel azonban ennek a megközelítésnek egyik lehetséges ellenvetése az, hogy „ezek a szabályok nem voltak egyetemesek, és többségük csak különleges esetekre vonatkozott, anélkül hogy a táncot magát megtiltották volna,”⁶⁰ illene a most tárgyalthoz közelebbi időszakot is megvizsgáljunk. Vessünk egy pillantást Szalézi Szent Ferenc Filótea című művére, hogy lássuk, mit mond ugyanerről a témáról.

Genf püspöke, d'Estrades-hez hasonlóan, szintén azzal kezdte a téma elemzését, hogy önmagában vizsgálta meg a tánc jelenségét, majd arra a következtetésre jutott, hogy a tánc önmagában sem jónak, sem rossznak, nem mondható. Igaz, rögtön hozzátette, hogy mindazonáltal „Mindazonáltal élvezetük mindig veszéllyel jár s a ragaszkodás hozzájuk e veszélyt még öregbíti.”⁶¹ Jóllehet Szalézi Szent Ferenc első látásra csak a mértéktelenséget ítélte el, ahol a tánc szenvedéllyé

⁵² Vincent, 1646. 121.

⁵³ Egyes kutatók úgy vélik, hogy a protestánsok lojalitása politikai gyengeségükből fakadt: Ligou, 1968. 170 – 177. A reformátusok koronához való hűségének okairól részletesebben lásd: Labrousse, 1972. 421 – 429.

⁵⁴ Lásd: Mours, 1967. 24.

⁵⁵ Ligou, 1968. 83.

⁵⁶ Ligou, 1968. 147. Ligou arra is kitér, hogy 1623-ban XIII. Lajos elfogadtatott a charetoni zsinattal egy olyan határozatot, mely megtiltotta a külföldiek számára, hogy lelkészek legyenek Franciaországban. A döntés elsősorban a hollandok és a skótok ellen irányult. Ligou, 1968. 83.

⁵⁷ Vincent megtagadja az alkalmat, hogy ultramontán (pápapárti) felfogásnak bélyegezze a d'Estrades által megidézett idegen beavatkozás rémét, felsorolván a pápák különböző tetteit, melyekkel ártottak a francia uralkodóknak. Vincent, 1646. 88-89. Labrousse írja, hogy a reformátusok pápaellenesége sokkal nagyobb mértékű volt, mint katolikusellenességük. Labrousse, 1972. 424.

⁵⁸ Agathai (39. kánon), karthágói (6. és 11. kánon) és konstantinápolyi (51. és 62. kánon) zsinatok.

⁵⁹ Erdő, 1983. 328. Vincent, 1646. 30.

⁶⁰ Ortolan, 1911. IV. col. 111.

⁶¹ Szalézi, 2004. 55. (Platz Bonifác OCist fordítása). Megjegyzés: Egy másik helyen így ír a táncról: „A táncmulatság magában véve közömbös dolog, de manapság oly sok rossz mellékkörülménnyel jár, hogy nagy veszedelemmel fenyegeti a lelket.” Szalézi, 2004. 177.

válí, mégis sokkal szélesebb összefüggésben tekint a problémára, amikor a tánc „anyagi” körülményeit vizsgálja, amelyek közepette „ez a gyakorlat erősen hajlamos a rosszra, következképp veszélytel teli és kockázatos”. Úgy gondoljuk, hogy Szalézi Szent Ferenc olyan hangnemben írt, amely könnyedén elnyerhetné Vincent lelkész egyetértését is, amikor a következőket mondja: „A gomba laza, hézagos szerkezetű és Plinius szerint a környezetében levő összes párákat magába vesz, még a kígyók mérgeét is, melyek közelében vannak. Éppígy gyűjtik össze ez éjjeli összejövetelek a városnak minden bűnét és gonoszságát, a féltékenykedést, az esztelen tréfákat, a pörlekedéseket s az oktalan szerelmi viszonyokat. S mivel az ott uralkodó pompa, zaj és szabadság a képzeletet föltüzeli, az érzékeket izgatják s a szívet az örömmámor számára megnyitják: a szívek készséggel fogadják magukba a sikamlós szónak, a hízelgő beszédnek, a csábító tekintetnek a mérgeét.”⁶²

A janzenisták, nem meglepő módon, hasonlóan szigorú attitűdöt tettek magukévé a táncok kérdésében. Csak hogy egyetlen példát említsünk, Pierre Nicole Esszé az erkölcsről című művében tudatosan abszurd képet fest a táncról és felteszi a kérdést, hogy vajon lehetséges-e a lelket „egy alacsonyabb és méltatlanabb állapotba taszítani, mint megtiltani számára minden más gondolatot, minthogy egy hangszer ritmusára csak az általa lakott testnek az irányításával foglalkozzon.”⁶³

Nicole szerint azonban a bálók egy másik lényeges kontextusnak is a részei: az ilyen rendezvényeket olyan dolgok veszik körül, melyek érzéketlenné tesznek bennünket Isten iránt. Ezekből örömet merítve ugyanis minden, a világi szórakozásokból származó nyújtott kellemetlen következményt eltávolítunk szellemünkől. A janzenista Nicole tehát a bálnak egy olyan leírását adta, amely a lényegét tekintve alig különbözött a kálvinista Vincent lelkész által megfogalmazottaktól. A bál egy profán összejövetelet, ahol megtalálható „az egymást öldöklő lelkek szörnyű mézárálása (...) a démonoktól megszállt asszonyok, akik a szerencsétlen férfiaknak ezernyi halálos sebet okoznak és férfiak, akik bűnös bálványimádásukkal átszúrják e nők szívet.”⁶⁴

Úgy tűnik tehát, hogy a jezsuita d'Estrades táncokkal kapcsolatos véleménye csupán egy volt a katolikus egyházban élő több nézőpont közül, hiszen, ahogy azt az imént láttuk, olykor a katolikus (janzenista) vélemény még a református Vincent lelkész szigorúságával is ki tudott egyezni.

Láthattuk, hogy a táncról folyó vita sokszor túllépett az erkölcsi, morális kérdések megvitatásán, és szinte a két felekezet képviselőinek megszemélyesített küzdelmévé vált. Amiként a jezsuita támadást indított a református lelkész szélsőséges (és kissé ügyetlenül megalapozott) buzgolkodása ellen, ez utóbbi sem rejtette véka alá a katolikus papságról alkotott negatív véleményét. Vincent lelkész megbotráncozott azon, hogy d'Estrades személyében, egy szerzetes saját maga keljen a tánc védelmére: „jobb néven vettem volna egy kurtizántól vagy olyasvalakitől, akit eviláginak, társasági embernek neveznek (...) de sosem hittem volna, hogy egy egyházi személy legyen; valaki, akinek a hivatása a visszavonultság és a klostromi élet”⁶⁵ Talán Vincent itt a jezsuitáknak a világi társadalmi körökkel való szoros kapcsolatára, illetve az ezzel járó erkölcsi engedményekre igyekezett rámutatni, amelyek nagymértékben aláásták a jezsuita rend erkölcsi tekintélyét. Vincent lelkész egy másik helyen pedig azzal vádolta meg d'Estrades-t, hogy csupán a magas rangú személyek kegyeit keresvén alakította ki a táncokkal kapcsolatos véleményét, hogy így jobban megfelelhessen neki. Ez a fajta magatartás, tette hozzá Vincent, nem volt szokásban az apostolok közt, akik elutasították azt, hogy a világi emberek kedvében járjanak⁶⁶

⁶² Szalézi, 2004. 177 – 178.

⁶³ Nicole, 1715. 40. Megjegyzés: Phillips az 1755. évi párizsi kiadást hivatkozta. A janzenista Pierre Nicole művei nagyban hatottak II. Rákóczi Ferenc írói munkásságára is. Tüskés, 1994. 393 – 394. Magyarul egy műve olvasható: Nicole, 1815.

⁶⁴ Nicole, 1715. 120 – 121.

⁶⁵ Vincent, 1646. 71.

⁶⁶ Vincent, 1646. 73 – 74.

A két felekezet között dúló szélsőséges ellenségeskedés még jobban kifejeződik a lelkész la rochelle-i egyházi javak visszaadása által kiváltott felháborodásában. Vincent arról panaszkodott, hogy „senkit azok közül, akiket egyháziaknak neveznek” nem rémített meg az, hogy a református lakosság pert indított pénzük megszerzéséért, „a vagyonekobzásokat” hajszolva.⁶⁷ Ehelyütt érdemes megjegyezni, hogy a protestánsok különös ellenszenvvel viseltettek a jezsuiták iránt, hiszen a király a rendre bízta a la rochelle-i ifjúság nevelését (A városban való megtelepedésük után nem sokkal a jezsuiták a régi községi kollégiumot foglalták el.)⁶⁸

Azonban a legszigorúbb vád, amellyel a derék református lelkész d'Estrades-t illette, az a katolikus egyházi személyek erkölcsével kapcsolatos vád volt. Vincent szerint, ami a lelkészeinket illeti, „egyáltalán nem látjuk őket a kocsmákban ilyesmit játszani és részegeskedni, mint többeket a maguk papjai és plébánosai közül. Nem halljuk őket ítélni, mint ahogyan a magukéi oly gyakran teszik”.⁶⁹ Bármilyen legyen is az igazság ebben a megjegyzésben, minket csupán annyiban érdekel, amennyiben Vincent minden vitában bizonyítani igyekszik, hogy a református közösség szellemi vezetői, akiknek a lelkész a képviselője (és a példaképe), messze felülmúlják ellenfeleiket a hivatásukban az erkölcs területén. Vincent lelkész tehát, hívei előtt saját felekezete mondanivalójának erejét és tekintélyét kívánta megerősíteni.

A vita során egy másik probléma is felvetődött, méghozzá a reformátusok társadalmi életben való részvételével kapcsolatosan: ami a táncot illeti, el kell-e fogadni a neves katolikusok vendégszeretetét, vagy jobb inkább a háttérbe húzódnunk, kockáztatva ezzel azt, hogy megsértjük őket? Ez a dilemma abból adódik, hogy a városban a katolikusok voltak többségben, és ők birtokolták a hatalmi pozíciókat is. Vincent prédikációjában megjósolta, hogy hívei közül egyesek „mentségeként hozzák fel a terhet és a meghívó személyek gondos szemügyre vételét és a félelmet, hogy elutasításukat rossz néven veszik, mintha az tetteik előzetes megítélése lenne, és hogy esetleg azt hiszik, hogy beleegyezésüket kívánják adni valamely illetlen és becstelen dologhoz és ezt saját házaikban kell elszenvedniük, ami őket magukat fogja megsérteni.”⁷⁰

Ezzel kapcsolatosan két fontos elem mutatható ki: egyfelől a katolikus, másfelől pedig a református morálra vonatkozóan. Miközben Vincent lelkész, mint ahogyan látni fogjuk, nem kímélte a vezetése alatt álló híveket, ennek ellenére az egész párbeszéd folyamán békítő hangot ütött meg, mintegy ílymódon engedve a város neves katolikusainak.⁷¹ A híveknek megparancsolja, hogy a rangos katolikusok iránt „rangjukra és állapotukra való tekintettel” tanúsítsanak tiszteletet, megjegyezve, hogy „nem áll jogunkban őket megfeddni a szórakozás miatt, melyben kedvüket lelik; felügyeletünk egyáltalán nem terjedhet ki rájuk, így nem ítélezhetünk felettük törvényesen.”

⁶⁷ Vincent, 1646. 91.

⁶⁸ Lásd Moisy idézett tanulmányát: Moisy, 1972a, 47. D'Estrades maga is tanított az iskolában. Az oktatással kapcsolatban érdekes Vincent nevét látni az Oltáriszentség Társulat / Oltáriszentségről nevezett Társulat (Compagnie de Saint-Sacrament) évkönyveiben. A társaság 1645-ben tűnt fel, amikor a lelkipásztor erőfeszítéseket tett egy la rochelle-i latin iskola alapítására. Az igyekezet Argenson közbeavatkozásának köszönhetően teljes mértékben meghiúsult (N. N., 1900. 102). Megjegyzés. 1630-ban alakult francia, később titkosan működő, konfraternitás. Tagja volt például Páli Szent Vince is. A Tartuffe bemutatása után ez a társulat intézett támadást Moliere ellen. Amikor XIII. Lajos betiltotta a dohányzást, a társaság szintén küzdött, kampányolt a köztéri dohányzás ellen. Erre egyébként Moliere is utal a Don Juan vagy a kőszobor lakomája című művében.

⁶⁹ Vincent, 1646. 91. Moisy azt írja, hogy az egyházi hatóságok felügyeltek arra, hogy a la rochelle-i katolikus papság bizonyos „református” tulajdonságokkal és szellemmel bírjon. A káplánok számára kényszerlakhelyet jelöltek ki, és az előírás szerint számukra a vásárok és a piacok látogatása, a sürgős szükségétől eltekintve, tilos volt, csakúgy mint a kocsmába járás: Moisy, 1972a., 50 – 51.

⁷⁰ Vincent, 1646. 41.

⁷¹ Jól látható, hogy a la rochelle-iek sokkal kevésbé szenvedtek a polgári hatóságoktól, mint az egyháziaktól. Vincent egy 1629. május 3-ra keltezett, André Rivet-hez szóló levelében írja, hogy a katonákat szemtelenség esetén megbüntetik, és hogy „Az, aki most igazságügyi felügyelőként áll a város élén, M. de la Thuillierie, teljes mértékben igazságos, és nem hagyja, hogy az ellenünk lévő egyháziak elsöpörjék.” Erre vonatkozóan lásd a Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français V. kötetének vonatkozó részét (296. oldal).

Majd hozzát teszi, hogy „Így aztán azoknak hagyjuk őket, akiknek kötelességük az ő lelkük felett örködni; és ami a többit illeti, igazsággal mondhatjuk velük kapcsolatban azt a biztos meggyőződésünket, hogy általános céljuk tetteiknek az erény és tisztesség szerinti szabályozása, és hogy nem akarnak semmiféle szenvedést okozni azáltal, hogy elmélyülnek abban, aminek ellene vannak.”⁷²

Ugyanakkor azonban Vincent magától értetődően azt sugallta saját híveinek, hogy az erénynek eme felfogását nem nekik szánta, és hogy a kálvinista híveknek sosem szabad félniük attól, hogy egy bálon való részvételt visszautasítsanak. Sőt az ilyen hívek, a lelkész szerint, inkább megbecsülést érdemelnek, amiért hűek maradtak a meggyőződésükhöz. Vincent kihangsúlyozta, hogy egy személyiség előkelő társadalmi helyzete sosem befolyásolhatja a reformátusok erkölcsi magatartását, hiszen az ő kötelességük az, hogy a saját lelkiismeretükre bízzák a döntést. Vincent lelkész kiemelte, hogy „a föld semmilyen tekintélye nem lehet súlyosabb, mint a kegyelemé.”⁷³ Soha nem szabad, hogy az ájtatosság egy tekintélyes világi személynek a kedvében járjon, „minthogy nincs olyan tekintély, amely ne kívánna az övé fölött lenni, és hogy ezek, még a legnagyobb monarchiák is földre borulnak pápa tiarája előtt.”⁷⁴ Ebben a kontextusban Vincent d’Estrades-nek adott március 31-i válaszában elutasította az udvart mint magatartási mintát (kivéve Szent Lajosét, aki számúzte a táncot). Visszautalt a jezsuiták világi kapcsolatainak a jezsuita morálra gyakorolt kedvezőtlen befolyás témájára is, megkérdezvén d’Estrades-t, hogy „vajon leereszkedése nem túl gyenge-e, és ha egyáltalán nem ad alkalmat arra, hogy teológiáját hízelkedőnek gyanítsuk.”⁷⁵

Elemzésünk nyomán egyértelműnek tűnik, hogy Vincent gondosan ügyelt arra, hogy megóvja a la rochelle-i reformátusok morálját, szolidaritását, vallásos buzgalmát egy, a város magasrangú katolikusai által legalizált, kevésbé szigorú morállal szemben.

A szellemi tunyaság problématicája élénken foglalkoztatta a protestantizmust kutató történészeket is. Samuel Mours, aki a XVII. századi francia protestánsok védelmében érvelt, egy meglehetősen érdekes részt idézett 1688-ból, egy olyan lelképásztort említett, aki sajnálatát fejezte ki amiatt, hogy a felekezetének tagjai a léha és eltékozolt életnek engedik át magukat. A lelkész ezzel magyarázta, hogy a hívek közül oly sokan könnyen áttértek a katolicizmusra a nantes-i ediktum 1685-ös visszavonását megelőző protestánsüldözések idején.⁷⁶ Azonban láthatjuk, hogy Vincent már 1636-ban elégedetlenségének adott hangot a hívek erkölcsi miatt, mert szerinte már beszélt a hívek közé néhány „a világ dolgaiban jól képzett, ám Jézus Krisztus igazságaiban járatlan illető; hiszen mennyire mondhatják magukat vallásosnak azok, akik védelmezni merészelik a táncot?”⁷⁷ Egyébként nem egyedül a tánc kérdése nyugtalanította a lelkészt, hiszen prédikációjában megemlíttette még a színházat, a játékok és „az öltözék haszontalan fényűzését” is.⁷⁸

A helyzet nem javult a vitát követő években sem: az 1646-os, a vita minden elemét magában foglaló kiadás ajánlólevelében Vincent megjegyezte, hogy hat évvel prédikációja után ismét szükségessé vált egy újabb prédikáció megjelentetése, mivel „azoknak, akiket figyelmeztetésemmel elhalmaztam, most ugyanannyira, ha nem még inkább szükségük van rá, mint amikor azt először tettem.”

Tulajdonképpen Vincent attól tartott, hogy a hívek részéről tapasztalt szellemi tunyaság a református egyház ellenfeleinek a malmára hajtja a vizet. A lelképásztor prédikációjában megerősítette,

⁷² Vincent, 1646. 41 – 42.

⁷³ Vincent, 1646. 42 – 43.

⁷⁴ Vincent, 1646. 43.

⁷⁵ Vincent, 1646. 140 – 141.

⁷⁶ Mours, 1967. 130 – 131.

⁷⁷ Vincent, 1646. 6 – 7.

⁷⁸ Vincent, 1646. 6. Ebben a kontextusban érdekes megemlíteni a saint-just-i, taillebourg-i és mauzé-i református zsinati jegyzőkönyvek (1643, 1644, 1645) megállapítását, miszerint „parancsba kell adni az egyházaknak, hogy fegyelmi eszközökkel járjanak el azokkal az apákkal és anyákkal szemben, akik gyermekeiket a római egyház tudósaihoz és tanítóhoz, nevezetesen a jezsuitákhoz küldik” Idézi: Moisy, 1972a., 48.

hogy szükség van egyháza jó hírének védelmére, és utalt a néhány híve által felvetett félelemre is, akik attól tartottak, hogy a bálokon való részvétel estleges elutasításával megsértik a magas rangú katolikusokat: „Korántsem szükséges tehát hogy féljetez attól hogy megneheztenek, ha elutasítjátok a megjelenést, mi több, ez bennük olyan érzést kelt majd, hogy jó és lelkiismeretes emberek vagytok, akik a magukénak vallott és igaznak hitt vallásgyakorlatnak pontosan alávetik magukat és követitek annak szabályait, melyek nektek elő vannak írva, sőt, azt mondom, hogy ha másként tesztek és gyengének mutatkoztok abban, amiben az általatok hirdetett vallás benneteket me-revségre kötelez, olyan előnytelen benyomást keltetek bennük, mintha lelkiismeretetek köteléke lanyha lenne és mintha az emberek többek lennének számotokra Istennél; Márpedig mi méltóbb és mi tesz ki jobban benneteket az ő megvetésüknek?”⁷⁹

A la rochelle-i különleges helyzetben egyháza legitimitásának bizonyítéka a lelképásztor szemében részben a város protestánsainak nyilvános szereplésén nyugodott, valamint a hívek példaszzerű viselkedésben nyilvánult meg, valamint az abbéli szándékban, hogy megőrzik saját identitásukat.

Azonban Vincent számára a katolikusoktól való morális megkülönböztetés igénye túlnőtt egy egyszerű helyi – és időben is elszigetelt – nézeteltérés keretein. Hiszen olyan perspektívában helyezkedik el, amely a protestánsok számára történeti, sőt, eszkatologikus jelentőséggel bírt. Ahogyan Mours mondja, a XVII. századi reformátusok úgy tekintettek az éhínségre, a pestisre, az üldözöttekre illetve minden kollektív vagy egyéni szerencsétlenségre, mint „Isten látogatására”. Mours szerint figyelemreméltó az is, hogy a hugenották rendszerint távolról sem az üldözötteket vádolták, hanem saját magukat és Istenhez való hűtlenségüket okolták és tették felelőssé a sorscsapásokért.⁸⁰

Ebben az értelemben ítélte el tehát a tánc kérdésében Vincent lelkész a híveket. A lelkész nem értette, hogyan adhatták át magukat a la rochelle-i reformátusok a táncnak, azután a katasztrófa után, melyet elszenvettek; még ha a tánc maga ártalmatlan is (márpedig Vincent számára nem az), akkor sem ujjonghatunk a gyász idején.⁸¹ A lelkész tehát szükségesnek tartotta, hogy a híveket emlékeztesse jelenkori történelmük részleteire. Vincent részletesen felidézte számukra az ostrom folyamán elszenvedett éhínséget, pestist, az elveszített előjogokat és kiváltságokat, melyeket most katolikus polgártársaik élveznek. Mindez, jelentette ki Vincent, az isteni büntetés féltreérthetetlen jele.⁸² Végül a lelkész felemlgette a király haragját kiváltó döntésekhez vezető kábultság szellemét, majd megemlíttette az üdvös tanácsokat, melyeket „Isten helyezett a szívünkbe”, és amelyek rábírták a reformátusokat arra, hogy a király kegyelméért folyamodjanak.⁸³ Vincent azt hangsúlyozta tehát, hogy erre a szerencsétlen múltra visszatekintvén egyáltalán nem meglepő, hogy Isten nem hallgatta meg imáikat, hiszen a la rochelle-i hugenották sem hallgattak eléggé Isten igéire.⁸⁴ Sőt, éppen ellenkezőleg, magyarázta Vincent lelkész, ott, ahol hálánkat kellett volna kifejeznünk, „ott a legvégsőkig háládatlanoknak mutatkoztunk, és züllött szabadosságunkkal belevesztünk mindenféle bűnbe.”⁸⁵ A lelkész végső konklúziója az, hogy „az első és egyetlen gyógyír, mely erre találthatik, a szigorú bünbánat.”⁸⁶ Vincent számára egyértelmű, hogy egyedül a világi dolgokkal szemben tanúsított példamutató magatartás és az erkölcsi szolidaritás mentheti meg a reformátusokat Isten haragjától.

⁷⁹ Vincent, 1646. 42.

⁸⁰ Mours, 1967. 94.

⁸¹ Vincent, 1646. 43 – 44.

⁸² Vincent, 1646. 54.

⁸³ Vincent, 1646. 52.

⁸⁴ Vincent, 1646. 55.

⁸⁵ Vincent, 1646. 45.

⁸⁶ Vincent, 1646. 55.

A fent megvizsgált vitában tehát Vincent a református egyház önazonosságát és függetlenségét szándékozott bizonyítani a hívek előtt. Igen jól látta, milyen könnyű a híveknek beleesni a szellemi renyhesség csapdájába, különösen olyan időszakban, amikor mind politikailag, mind pedig társadalmilag egyre inkább hátrányos helyzetbe kerültek. Ebben a szorult helyzetben a lelkész megpróbálta fenntartani a protestáns közösség szolidaritását, keresvén egyúttal a közösségi emlékezet megteremtésének lehetőségét hittársai körében, hiszen a felekezet minden tagja ugyanannak a történelemnek a részese. Ez azonban azt is jelenti egyben, hogy tettei révén mindenki a közösség egészének a jólétéért felelős. Minden, az egyén részéről elkövetett meggondolatlan cselekedet, például a részvétel egy tiltott bálon, a közösség egésze ellen felkeltheti az Isten haragját. Ami tehát első látásra csupán a táncról és a református tanokról szóló egyszerű vitának tűnik, az a lelkészek erőfeszítéseinek példájává alakult át, mely biztosítani kívánja egyházuk túlélését a hugenotta párt veresége utáni egyre növekvő katolikus nyomással szemben.

(A tanulmányt franciából összefoglalta: Ládonyi Veronika,
a lábjegyzeteket írta: Tóvay Nagy Péter.)

Irodalomjegyzék

Források

Nicole

1755 Pierre Nicole: *Essais de Morale*. Párizs, 1715.

Nicole

1815 Pierre Nicole: *Hitbéli és erkölcsi oktatások az Úr imádságáról, Angyali Üdvözletről szent mise áldozatjáról és az Anyaszentegyháznak egyébnemű imádságairól*. Veszprém, 1815.

Szalézi

2004 Szalézi Ferenc: *Filótea vagyis a jámborság útja*. Budapest, Szent István társulat, 2004.

Vincent

1646 Philippe Vincent: *Le proces des dances*. La Rochelle, 1646.

Szakirodalom

Douen

1859 Otto Douen: La reforme en Picardie. In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français*, VIII. (1859) 516 – 609.

Du Moulin:

1869 Pierre Du Moulin: L'Église de Sedan. In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français*, XVIII. (1869) 89 – 94.

Dupin

1893 Armand Dupin de Saint-André: Églises réformées dispaures en Touraine (Chinon, l'Île Bouchard, etc.). In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français*. XLII (1893) 113 – 143.

Félice

1899 Paul de Félice: *Les protestants d'autrefois: vie intérieure des églises, moeurs et usages. Les pasteurs. Vie officielle. Vie privée*. Párizs, 1899 – 1902.

Galland

1928 Antoine Galland: Les pasteurs francais Amyraut, Bochart etc. et la royauté de droit divin, de l'Edit d'Alais a la Revocation (1629-1685). In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français*. LXXVII (1928) 105 – 134.

Labrousse

1972 Elisabeth Labrousse: La doctrine politique des huguenots: 1630-1695. In: *Etudes théologiques et religieuses*, (1972) 4. sz. 421 – 429.

Ligou

1968 Daniel Ligou: *Le Protestantisme en France de 1598 à 1715*. Párizs, Sedes, 1968.

Maillard

1893 Théodore Maillard: Un Synode du Désert. En Poitou, 1744. In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français*. XLII (1893) 592 – 605.

Moisy

1971 Francois Moisy: Un Episode de la Contre-Réforme en France. Le rétablissement des structures catholiques à La Rochelle (1628-1648). In: *Revue du Bas Poitou* (1971) 5. sz. 345 – 375.

Moisy

1972a Francois Moisy: Un Episode de la Contre-Réforme en France. Le rétablissement des structures catholiques à La Rochelle (1628 – 1648). In: *Revue du Bas Poitou* (1972) 1. sz. 45 – 61.

Moisy

1972b Francois Moisy: Un Episode de la Contre-Réforme en France. Le rétablissement des structures catholiques à La Rochelle (1628 – 1648). In: *Revue du Bas Poitou* (1972) 2. sz. 117 – 145.

Mours

1967 Samuel Mours: *Le Protestantisme en France au XVIIe siècle. I – II*. Párizs, Librairie Protestante, 1967.

N. N.

1900 N. N.: L'antipathie de la France pour le protestantisme. A propos des Annales de la compagnie du Saint-Sacrement. In: *Bulletin historique et littéraire / Société de l'histoire du protestantisme français* XLIX (1900) 91 – 108.

Popkin

1960 Richard H. Popkin: *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes*. Assen, Van Gorcum & Comp., 1960.

Richard

1966 Michel Richard: *La Vie quotidienne des protestants sous l'Ancien Régime*. Párizs, Hachette, 1966.

Rochemond

1872 Meschinot de Rochemond: *Origine et progrès de la Réformation à La Rochelle*. Párizs, 1872.

Tüskés

1994 Tüskés Gábor: A meditációiró Rákóczi. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* (1994) 3. sz. 382 – 401.

Ortolan

1908 T. Ortolan: Danse. In: Dictionnaire de Théologie catholique. Szerk.: *Alfred Vacant, Eugène Mangenot, Emile Amann, Bernard Loth, Albert Michel*. Párizs, Letouzey et Ané, 1908. IV. 108 – 134.

Heltai Gyöngyi

A két háború közti pesti operett stiláris és ideológiai dilemmái: a Király Színház példája (1920–1936)¹

II. rész

Mottó: „Hol vannak-e drága, kedves emberek? Néha az utcán látom őket. Az elmúlt évek borzalmai elnyűtték ruhájukat, testüket, lelküket. Okos szemüket a csúnya, kiábrándító élet-gond homályosítja el, a reménytelen életharc fáradtsága nehezíti járásukra.”²

A tanulmányt Király Gyula professzor emlékének ajánlom.

Lázár-korszak (1925 – 1932)

Az új évadtól a válságtól épp csak megmenekülő Király Színházat Beöthy egykori titkára, Lázár Ödön bérlti ki. Augusztus 21-én beadott színháznyitási kérelmében a folytonosságra helyezi a súlyt: „Kérésem támogatására legyen szabad megemlítenem, hogy a Király Színházban Beöthy László mellett 21 évig előbb, mint titkár, majd, mint igazgató működtem. Az adminisztratív és gazdasági ügyeket önállón vezettem, művészi dolgokban Beöthy László helyettese voltam. – Mielőtt Beöthy László Budapestre hozott, 3 évig vidéken: Makó Lajosnál és Dr. Janovics Jenőnél, mint rendező működtem. Céлом a színházat, azt a Király-színházat, amely a magyar névnek eddig is sok dicsőséget szerzett, magyar szellemben, úgy, ahogyan azt Beöthy László megalapította, tovább vezetni és fejleszteni, s mindent elkövetni arra nézve, hogy Székesfővárosunk becsületére válják. A könnyebb, de nívós magyar zeneirodalmat akarom fejleszteni, amely a külföldön is hivatva legyen a magyar kultúra fölényét hirdetni.”¹ Az új vezetés bemutatkozásul új magyar operettet választ, melytől „száz táblás házat”² vár. De Martos Ferenc szeptember 30-án, Péchy Erzsivel a főszerepben bemutatott Annabálja (versek: Kulinyi Ernő, zene: Volkmann Robert műveiből Vincze Zsigmond) nem produkál hosszú szériát. November 25-én már jön a következő, immár itthon és külföldön is sikeresnek bizonyuló Martos mű, az Alexandra (zene: Szirmai Albert), szintén Péchy Erzsivel a főszerepben. Az első felvonás színhelye – meglepő módon – Szovjet-Oroszország a forradalom idején. Ez az operettben szokásosnál komorabbra hangolja az alapkonfliktust: („A forradalmi hadsereg körülvette az illír követség palotáját és követeli, hogy adják ki Alexandra nagyhercegnőt”)³ s Ivanov parancsnok fellépése is fenyegető:

¹ Budapest Főváros Levéltára (=BFL) Budapest Székesfőváros tanácsai majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai 1872–1968 (=IV.) Színházi és közművelődési iratok gyűjteménye, 1874-1951 (1420c) Király Színház 1926-1936. (=28. kisdoboz). Megjegyzés: A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg (a támogatás száma TÁMOP 4.2.1/B-09/1/KMR-2010-0003).

² N. N., 1925a 21.

³ N. N., 1925b 14.